

toestand godslasterlijke taal uitsloeg en beweerde dat de ziel met de laatste ademtocht in de lucht verzwond bij Kiinzel in tweede instantie tot Tielenaar werd gebombardeerd, wat alleen zou kunnen zijn gebaseerd op de vooronderstelling dat de werkzaamheden van Alpertus van Metz in Tiel gelokaliseerd waren, *quod non* (92, 73; over de lokalisatie: Alpertus van Metz, *Gebeurtenissen van deze tijd...*, ingeleid, uitgegeven en vertaald door Hans van Rij met medewerking van Anna Sapir Abulafia (Amsterdam, 1980) xv-xx).

De door Alpertus in zijn afkeurende passages over Tielse rechtsgewoonten gehanteerde term *voluntas* verwijst niet naar hoogmoed of tegen God gerichte willekeur, maar op het rechtsgevolg van het keizerlijk privilege waarop de Tielenaars zich beriepen en waardoor zij als groep onttrokken waren aan het gangbare recht: dat is de achtergrond van hun handelwijze *non secundum legem* (namelijk niet volgens de — overigens gangbare, door het koningschap gegarandeerde — wet) *sed secundum voluntatem* (namelijk volgens de eigen willekeur conform het bedoelde privilege, waarbij het de vraag is of het een stedelijke gemeenschap in zijn geheel of een bevoorrechte groep kooplieden betrof). Wat de eed betreft gaat het duidelijk om een onschuldseed, een rechtshandeling die inderdaad tot tal van misstanden heeft geleid en veelvuldig werd veroordeeld, maar die niets te maken heeft met het gerechtelijk duel waarop Kiinzel zinspeelt (en dat Alpertus in dit verband dan ook nergens noemt), noch kan zo'n eed worden beschouwd als 'een vroeg voorbeeld van wat later in de elfde eeuw een van de centrale doeleinden zal zijn van de stedelingen die streven naar eigen rechtsvormen', want, zoals gezegd, het betreft in dit verband de onschuldseed, terwijl die rechtsvormen worden gekenmerkt door de solidariteitseed: de commune of stedelijke gemeenschap als eedgenootschap, waarover Kiinzel elders in zijn boek zulke aardige opmerkingen maakt (met name 217-220). De door Alpertus gesignaleerde en veroordeelde drinkgelagen ten slotte hebben niets of alles met oorspronkelijk heidens gedrag te maken: broederschappen en hun rituelen zijn nu eenmaal veranderd in een grijs niet-christelijk verleden en hebben in gekerstende vorm heel wat van die oude kenmerken behouden. Het gaat niet aan deze zaken concluderend als 'frappante blijken van afwijzing van het christelijk geloof in de handelsnederzetting Tiel' aan te prijzen (259).

Künzels tekst biedt herhaaldelijk aanleiding tot dergelijke exercities. Enerzijds blijkt dienengevolge de basis van het betoog twijfelachtig, anderzijds pleit het voor de tekst die kennelijk zo treft dat hij de lezer tot nadere overwegingen noopt. Het verdient in mijn ogen echter verre de voorkeur om gehanteerde bronfragmenten inhoudelijk zuiver en zo compleet mogelijk te presenteren en op eigen merites te beoordelen (dus eerst het volledige verhaal met uitleg) alvorens verhaalfragmenten als 'bewijsmiddel' in een bredere redentie op te nemen. Wat nu ter tafel ligt is een hoe dan ook uiterst waardevolle bundeling van bijeengegaard materiaal dat voortdurend discussiestof biedt.

J. van Herwaarden

G. N. M. Vis, ed., *In het spoor van Egbert. Aartsbisschop Egbert van Trier, de bibliotheek en geschiedschrijving van het klooster Egmond* (Egmondse studiën III; Hilversum: Verloren, 1997, 191 blz., ISBN 90 6550289 0).

Deze bundel, uitgegeven naar aanleiding van het derde Egmond-symposium, op 30 oktober 1993, beschrijft de invloed van Egbert, aartsbisschop van Trier, op het klooster Egmond en bevat daarnaast bijdragen over de bibliotheek en de historiografie van dit klooster.

De zes auteurs van dit mooi uitgevoerde boekje richten zich vooral op collegae-mediaevisten en behandelen op basis van uitgebreid bronnenonderzoek een weinig bekende periode uit de

vroegmiddeleeuwse geschiedenis van zowel het graafschap Holland als het aartsbisdom Trier. Hoofdpersoon is Egbert (952-993), de tweede zoon van de Westfriese graaf Dirk II, die dankzij zijn invloedrijke vader tot bisschop van een rijk en machtig diocees als Trier kon worden benoemd.

Zoals S. Flesch in zijn artikel 'Egbert, Trier und Egmond' (13-25) stelt, bleef Egbert in 'fortdauernde Verbundenheit mit seiner holländischen Heimat' en vooral met de door zijn ouders gestichte benedictijnse abdij van Egmond. Er ontwikkelden zich op Egberts initiatief nauwe banden tussen het benedictijnse klooster van Mettlach in het aartsbisdom Trier, de Sint-Pietersabdij in Gent en de jonge Egmondse stichting. Zo stuurde Egbert de Mettlacher monnik Ruopert naar Egmond om de *Vita* (levensbeschrijving) van de heilige Adalbert, patroon van dit klooster, te schrijven. Of Ruopert en de Egmondse monniken zich uitsluitend bediend hebben van het Latijn zoals Flesch meent, valt te betwijfelen, daar de taalverschillen in de tiende eeuw nog niet zo groot waren. Voor Nederlandse toeristen loont het de moeite het barokke klooster Mettlach, niet ver van Luxemburg, te bezoeken en de nabij gelegen grafkapel, gesticht door Egbert, te bewonderen. Deze kapel liet Egbert bouwen in navolging van de octogone paltskapel van Aken, waarvan ook de Nijmeegse Nicolaaskapel op het Valkhof een voorbeeld is.

J. P. Gumbert behandelt in zijn artikel 'Egberts geschenken aan Egmond' (25-45) diens donaties aan deze abdij. Egbert schonk ter gelegenheid van de stichting negentien manuscripten, die de grondslag zouden vormen van de latere kloosterbibliotheek. Daarnaast schonk hij het nieuwe klooster een gouden kruis en een stel misgewaden, waarvoor hij waarschijnlijk de inkomsten uit zijn rijke aartsbisdom gebruikte. De auteur plaatst de stichting van de Egmondse abdij rond 980 en verwerpt de opvatting dat Egbert in dit klooster zijn opleiding ontvangen heeft. Hij acht een opleiding in de benedictijnse Sint-Pietersabdij van Gent een veel waarschijnlijker mogelijkheid. De *Vita* van Sint Adalbert vermeldt echter uitdrukkelijk de kloosteropvoeding van de latere aartsbisschop Egbert in Egmond. Dezelfde *Vita* bericht over de stichting van een nonnenklooster door Egberts grootvader Dirk. Werd Egbert dan wellicht opgevoed in dat nonnenklooster? Wij wagen deze suggestie, aangezien dit in die tijd helemaal niet zo ongewoon was. Als we ervan uitgaan dat dit klooster omstreeks 980 plaats maakte voor een prestigieuzer mannenabdij, dan komt het verhaal over Egberts opvoeding en opleiding in een heel ander licht te staan en berust de mededeling van de *Vita* toch op waarheid. Gumberts artikel bevat tot slot een aanhangsel met bronnen over Egberts geschenken en daarmee samenhangende giften van zijn vader, Dirk II.

R. H. F. Hofman bespreekt in zijn bijdrage 'Onderwijs in middeleeuws Egmond' (45-65) het vroegmiddeleeuwse curriculum in deze benedictijnse abdij. In deze periode beperkte het onderwijs zich nog tot oblaten (kinderen die door hun ouders aan het klooster waren geschonken). De belangrijkste bron voor het onderricht te Egmond vormt de beroemde Egmondse boekenlijst van de monnik Boudewijn van 's-Gravenhage (Balduinus de Haga Comitibus, f 1557), door hem gekopieerd naar oude voorbeelden. Deze boekenlijst, het *Inditum aliquorum librorum monasterij Egmondensis*, vermeldt 110 banden waaronder 33 codices die ten dienste stonden van de kloosterschool. Net zoals nu begon de schooltijd rond zevenjarige leeftijd en begonnen de leerlingen met het alfabet. Met behulp van wasplankjes en bronzen griffels maakten ze zich de letters eigen volgens een methode die tot het begin van deze eeuw nog courant was. Grammatica en Latijnse teksten vormden de hoofdmoot van het Egmondse onderwijs. Afgaande op de boekenlijst lag het accent niet op de bètavakken: slechts twee boeken in de catalogus betreffen aritmetica en astronomie en geen enkele tekst houdt zich bezig met geometrie. Al kon de Egmondse kloosterschool zich niet meten met beroemde scholen zoals die van Reims en Fleury, toch beschikten haar leerlingen na hun studie over een heel behoorlijke algemene ontwikkeling.

J. P. Gumbert presenteert in 'De Egmondse boekenlijst' (151-181) een nieuwe editie met commentaar van de ook internationaal belangrijke boekenlijst van de al eerder genoemde Boudewijn van 's-Gravenhage. Deze artikelen vormen de kern van een belangwekkende bundel over een Hollandse bisschop in Trier.

Hubert M. P. Arts

A. M. van Lith-Droogleever Fortuijn, J. G. M. Sanders, G. A. M. van Synghel, ed., *Kroniek van Peter van Os. Geschiedenis van 's-Hertogenbosch en Brabant van Adam tot 1523* (Rijks geschiedkundige publicatiën. Kleine serie LXXXVII; Den Haag: Instituut voor Nederlandse geschiedenis, 1997, xlv + 451 blz., f80,-, ISBN 90 5216 097 X).

In het eerste decennium van de zestiende eeuw verzamelde de stadssecretaris van 's-Hertogenbosch, Peter van Os, officiële stukken die voor Den Bosch belangrijk waren — privileges, ordonnanties en overeenkomsten tussen de stad en de Meijerij — en schreef deze af in een cartularium. Tegelijkertijd nam hij de taak op zich deze stukken in een historische context te plaatsen en zo ontstond een boek over 'die gelegenheit slantz van Brabant metter toebehoerten, die afcoempste ... der... hertogen van Brabant ende daernaes voirts van versceyden privilegien ... den lande van Brabant ende oie der stat van sHertogenbosch verleent'. Zowel het cartularium als de 'kroniek' zijn in autograaf bewaard en van de laatste is onlangs de tekst in extenso uitgegeven.

Peter van Os werd na een opleiding tot *magister artium* in 1483 klerk op de stedelijke secretarie van Den Bosch. Na het terugtreden van zijn baas, Frank van Langel, in 1497, werd hij adjunct-secretaris en een jaar later een van de vier stadssecretarissen. Zijn lidmaatschap van de Illustre Lieve-Vrouwebroederschap wijst erop dat Van Os een achtenswaardig burger van Den Bosch was. In de jaren 1513-1515 heeft hij zich met het schrijven van zijn kroniek beziggehouden. Hij stopte met schrijven in 1515, op het moment dat Karel V de vrede met de Franse koning afkondigde. Een onbekend gebleven continuator vervolgt met een beeldende beschrijving van de processie die toen in de stad plaatsvond en de huldiging van Karel V in Den Bosch. In 1523 eindigt het handschrift met een bericht over het te hulp schieten van de abdij van Postel door de stedelijke schutterij en het radbraken van de belagers van dit godshuis. Waarom Van Os niet verder is gegaan met de kroniek, is onduidelijk. Zijn werkzaamheden als secretaris heeft hij tot zijn dood in 1542 voortgezet.

Van Os begint zijn geschrift met een geografische beschrijving van Brabant, waarin onder meer de kwartieren en de bijbehorende hoofdsteden, de abdijen en kloosters en de baanderheren worden opgesomd. Vervolgens gaat hij de afstamming van de hertogen van Brabant na en hij doet dat door *Die alderexcellentste cronymen van Brabant...* (1497) ter hand te nemen, en wel, zoals in de inleiding tot de hier besproken uitgave wordt gesteld, in een aangevulde herdruk uit 1512. Slechts enkele passages zijn aan andere, nog niet getraceerde bronnen ontleend.

De samensteller van de kroniek handhaaft de taal van zijn bron, zodat in de overwegend in het Nederlands geschreven tekst regelmatig het Latijn opduikt. Ook bij de indeling in jaren bezigt hij het Latijn: hij gebruikt sedert de stichting van de stad, eind twaalfde eeuw, daarvoor het schepenjaar, dat in Den Bosch vanaf 1336 op 1 oktober aanving. Daaraan voegt hij soms in een enkele zin een bepaalde gebeurtenis toe in het Latijn. Maar ook uitgebreidere berichten zijn in het Latijn gesteld. Op f. 326v volgt na een mededeling over het aftreden van Frank van Langel een beschrijving van de intrede van Filips de Schone in de stad, op 13 december 1496, met aansluitend het verhaal over de bekering van een jood op dezelfde dag. Van Os moet bij